

SARI SALTUK, ONA AİT TÜRBELER VE EJDERHA KÜLTÜNE DAİR

—•—
*Vedat Turgut**

Giriş

Sarı Saltuk hakkında gerek Türkiye ve gerekse yurt dışındaki çalışmalar; Yazıcızâde'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eseri, İbn Battûta ve Evliya Çelebi ile Osmanlı topraklarına gelen bazı Avrupalı seyyahların seyahatnâmeleri, İbn Serrâc er-Rifâî'nin *Teşvîku'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Ğuyûb* ve *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh* adlı eserleri, Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin *Saltuknâme*'si ile birtakım arşiv belgelerine dayanır. Bu konuyu ele alan ilk müelliflerden biri olan Köprülü, Sarı Saltuk'un Hacı Bektâş-ı Velî ve dolayısıyla Ahmed Yesevî ile olan bağlantısına değinmiş ve onun Babailerle sıkı bir bağlantısı olduğunu ortaya koymuştur.¹ Batılı tarihçiler arasında Sarı Saltuk'a değinen ilk kişi Hammer olmakla beraber, onun hakkında en detaylı çalışmayı yapan, *Bektâşîlik Tedkikleri* adlı eseriyle Hasluck'tur.² Daha sonra J. Deny, Babadağı'na olan Türkmen göçünü Sarı Saltuk ile bağlantılandırırken, onun özdeşleştirildiği Hıristiyan azizlerine de değinmiştir.³ Tayyib Okiç ise, Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye atfedilen bir fetva dolayısıyla ele aldığı çalışmasında Sarı Saltuk'un kimliği, şahsiyeti ve hayatı üzerinden

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

1 M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966), 45; a.mlf., "Anadolu'da İslamiyet", *DEFM* 4 (Eylül 1338): 308; Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destânî Öncüsü (13. Yüzyıl)* (İstanbul: Kitap Yayınları, 2016), 30.

2 F. W. Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, çev Ragıp Hulusi (İstanbul, 1928), 27, 69-70, 74-77, 116-120; Ocak, *Sarı Saltık*, 31.

3 Ocak, *Sarı Saltık*, 31.

Balkanlardaki İslâmlaşma hareketinin tarihçesini ele almıştır.⁴ Y. Ziya Yörükan, onun bu çalışmasını fetvanın sahteliği iddiası üzerinden eleştirmişse de Okiç, bu tenkide doyurucu bir cevap vermiş görünmektedir.⁵ Ünlü Alman tarihçi Wittek, Yazıcızâde ve Seyyid Lokman'ın eserlerine dayanarak Gagavuz Türkleri'nin tarihini Sarı Saltuk'un göç hareketine bağlar ve Gagavuz adınının Keykâvus isminin bozulmuş hâli olduğunu ileri sürer.⁶ Gölpınarlı, Yunus Emre üzerine yaptığı bir araştırmada Sarı Saltuk hakkında bilgi veren kaynakları tarayarak Dobruca'ya olan Türkmen göçü üzerinde durduktan sonra, Sarı Saltuk ile Yunus Emre'nin müşsidi Tapduk Emre ve Barak Baba arasındaki bağlantıyı ele almıştır.⁷ O. Turan, Sarı Saltuk'un şamanik özelliklerini muhafaza eden bir Türkmen şeyhi olduğu görüşündedir.⁸ N. Sevgen ise, Sarı Saltuk hakkında çeşitli kaynaklarda yer alan bilgileri yorumlayarak onun Aya Spiridon adlı Hıristiyan aziz ile özdeşleştirildiğini ileri sürmüştür.⁹ A. Decei, Sarı Saltuk'un kendisine bağlı Türkmenlerle Dobruca'ya olan göçünü, Wittek'ten sonra en ciddi şekilde ele alan kişidir.¹⁰ M. Kiel, Sarı Saltuk hakkında yaptığı teferruatlı çalışmalarla öne çıkan bir isimdir. Sarı Saltuk'a ait türbe ve makamları sanatsal değer açısından değerlendiren Kiel, tarihi kaynaklara, arkeolojik verilere ve gözlemlerine dayanarak onun mistik görüşlerini, erken Bektâşîliğin Balkanlardaki ilk temsilcisi olduğuna yönelik tespitiyle açıklamıştır.¹¹ Zarcone da Sarı Saltuk'u Trakya ve Balkan Alevî-Bektâşîliği çerçevesinde değerlendirir.¹² K. Yüce, Sarı Saltuk'un biyografisini incelediği çalışmasında *Saltuknâme*'deki tarihî, dinî

4 Tayyib Okiç, "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva", *AÜİFD* 1/1 (1952): 48-58; Ocak, *Sarı Saltuk*, 31.

5 Y. Ziya Yörükan, "Bir Fetva Münasebetiyle: Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk", *AÜİFD* 1/2-3, (1952): 137-150; Okiç, "Bir Tenkidin Tenkidi", *AÜİFD* 1/2-3 (1952): 290; Ocak, *Sarı Saltuk*, 31.

6 Ocak, *Sarı Saltuk*, 32.

7 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1961), 27-45; Ocak, *Sarı Saltuk*, 32.

8 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998), 425.

9 Nazmi Sevgen, "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (1)", *Tarih Konuşuyor* 33 (Ekim 1966): 2729-2734; a.mlf., "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (2)", *Tarih Konuşuyor* 34 (Kasım 1966): 2818-2823; a.mlf., "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (3)", *Tarih Konuşuyor* 35 (Aralık 1966): 2918-2922; a.mlf., "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (4)", *Tarih Konuşuyor* 36 (Ocak 1967): 3015-3920; Ocak, *Sarı Saltuk*, 32.

10 Ocak, *Sarı Saltuk*, 33.

11 Machiel Kiel, "Güney Romanya'da Sarı Saltuk'un Çalışmaları ve Doğu Bulgaristan'da Erken Bektaşîlik Merkezi Üzerine Tarihsel Önem Taşıyan Notlar", *Hacı Bektaş Veli: Bildiriler* (Ankara: Hacıbektaş Turizm Derneği Yayınları, 1977), 13-29; krş. için bkz. Kiel, "Güney Romanya'da Sarı Saltuk'un Çalışmaları ve Doğu Bulgaristan'da Erken Bektaşîlik Merkezi Üzerine Tarihsel Önem Taşıyan Notlar", *TDA* 9 (Aralık 1980): 25-36; Ocak, *Sarı Saltuk*, 33.

12 Ocak, *Sarı Saltuk*, 33.

ve efsanevî unsurları ayrı ayrı ele almıştır.¹³ H. Kalessi, M. Smith ve Ş. H. Akalın, Sarı Saltuk'a atfedilen türbe ve makamları gezerek, yerel rivayetleri analiz eden çalışmalarıyla burada anılmalıdır.¹⁴ Elbette A. Y. Ocak, gerek *Sarı Saltık*, *Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü* adlı müstakil çalışmasıyla ve gerekse *Babaîler* adlı kitabında ayırdığı bölümle Sarı Saltuk hakkında en detaylı çalışmaları yapan isimlerden biri olarak bu satırların sonunda anılmalıdır. Ocak, söz konusu çalışmalarında Kalenderî-Haydârî bir müvelleh gazi derviş olarak nitelendirdiği Sarı Saltuk'un, İzzeddin Keykâvus ve kendisine bağlı Türkmenlerle beraber Dobruca'ya olan göçünü ele aldıktan sonra, ona ait makam ve türbeler hakkında bilgi verir. Sarı Saltuk'a dair başta ejderha kültü olmak üzere bazı efsanelerin, Aya Yorgi gibi Hıristiyan azizler hakkında rivayet edilen efsanelerle aynı olduğunun ve bunların kendisine uyarlandığının altını çizer.¹⁵ Ancak, araştırmasında en çok önem verdiği kaynakta yer alan "Rifâî" şeyhi Mahmud Hayrânî'ye olan intisabına dair bilgiye değinmekle beraber, bu bağlantıyı derinleştirerek Sarı Saltuk'un mistik cephesini "Rifâîlik" ile açıklamak ve Rifâîliğin nasıl bir tarikat olduğunu incelemek yerine, diğer araştırmacıların yaptığı gibi, akâide dair herhangi bir değerlendirme yapmadan, Sarı Saltuk'u Kalenderî-Haydârî bir derviş olarak tavsif eder. Bundan dolayı Haydârîlik/Kalenderîliği de seçtiği bazı pasajlardan yaptığı çıkarımlara dayalı zan üzerine heterodoks bir sûfi akım olarak değerlendirir.

Tarihî Olaylar Çerçevesinde Sarı Saltuk

Sarı Saltuk'un tarih sahnesindeki ilk görünüşü, Selçukluların Moğol hâkimiyeti altına girdiği dönemlerde başgösteren saltanat mücadeleleri dönemine rastlar. Sultan Alâeddin'in zehirlenerek öldürülmesinden sonra Sâdeddin Köpek'in tahakkümündeki Gıyâseddin Keyhüsrev'in kötü yönetimi sırasında Kayır Han'ın hapsedildiği zindanda ölmesi ve diğer önemli devlet adamlarının teker teker ortadan kaldırılmasına bir tepki olarak ortaya çıkan Babaî isyanı neticesinde zayıf duruma düşen Selçuklular, 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'nda Moğolların öncü kuvvetlerine mukavemet gösteremeyerek Moğol tahakkümü altına girmişti. Gıyâseddin'in ölümünün ardından üç oğlunun

13 Kemal Yüce, *Saltıknâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevî Unsurlar* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987), 76-100; Ocak, *Sarı Saltık*, 33.

14 Ş. Haluk Akalın, "Sarı Saltuk'un Türbe ve Makamları Üzerine", *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri* (Ankara: Evrak Yayınları, 1958), 9-28; Ocak, *Sarı Saltık*, 34-35.

15 Bkz. Ocak, *Sarı Saltık*, muh. yerler.

ortaklaşa hüküm sürdüğü kısa bir dönemden sonra, Celâleddin Karatay'ın ölümü ve ardından Ahî Evran'ın oğlu Bedrüddin Muslih, nâm-ı diğer Hacı Murâd-ı Velî'nin lalalığını üstlendiği en küçük oğlu ve yasal vârisi II. Alâeddin Keykûbad'ın öldürülmesiyle II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıcarslan arasında saltanat mücadelesi baş göstermiş ve kardeşinin aksine Moğol aleyhtarı bir tutum takınan II. İzzeddin Keykâvus'a diğer önde gelen Türkmen liderleri gibi Sarı Saltuk da destek vermiştir.¹⁶

Keykâvus'un Rum asilzâdelerinden olan dayılarının da etkisiyle sefâhate yatkın olması, Moğollara karşı olan cihad siyasetinin önündeki en büyük engeller arasındaydı. Moğolların ikinci ve asıl büyük tehdidi 1256-61 yılları arasında yaşandı. Hülâgû'nün Baycu Noyan'ın kışlağına el koymasından sonra Anadolu'da kendisine yer arayan Baycu'ya karşı Sultanhanı yakınlarında yaptığı mücadeleyi kaybeden Keykâvus, önce Alâiye'ye sığınmış ancak Hülâgû'nün Baycu'yu Bağdat Seferi'ne çağırmasını fırsat bilerek yeniden Moğollara karşı cihadına devam ederek kardeşini tahttan uzaklaştırmayı başarmıştır. Bağdat'ta Abbâsî halifesinin öldürüldüğü bu seferden sonra, Baycu'nun Rükneddin Kılıcarslan'a yardım etmek amacıyla gönderdiği bir tümen Moğol askerine rağmen Keykâvus, Yıldızdağı mevkiinde kardeşini bir kez daha mağlup etti. Kılıcarslan'ın en büyük destekçisi olan Muinüddin Süleyman'ın Moğollardan yardım istemesi üzerine gönderilen Alıncak Noyan komutasındaki birlikler, Rükneddin Kılıcarslan'ın dengeyi yeniden kurmasını sağlamıştı. Bu olaylardan sonra kendisine sunduğu hediyelerle tâbiyetini arz eden iki kardeş arasında ülkeyi taksim eden Hülâgû, Keykâvus'un vergi göndermemesi üzerine Alıncak Noyan'ı Anadolu'ya gönderdi. Bu büyük tehlike karşısında Keykâvus'un yakınlarından olan Sâhib Ata Fahreddin Ali ve en büyük rakibi Muinüddin Süleyman, Keykâvus'un Moğollara karşı mücadelesinde başarılı olmayacağını gördüklerinden onu yalnız bırakmışlar, Keykâvus da Ali Bahadır, Emîr Yavtaş ve Uğurlu gibi kumandanlarını Alıncak Noyan'a karşı mücadele etmek üzere Altunaba Hanı'na göndererek Alâiye'ye çekilmiştir. Gönderdiği ordusu bozguna uğrayan Keykâvus'un Alâiye'ye çekilmesi, Memlük Sultanı Baybars ile Moğollara karşı bir ittifak arayışı içerisinde olduğunu düşündürür ki tarihi kayıtlar da Moğolların Aynicâlût'taki bozgunundan sonra Memlükler ve Altınordu devletleri arasındaki ittifak görüşmelerine İzzeddin'in de

16 İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), 2: 88; Kerimüddin Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 28; Ocak, *Sarı Saltık*, 39-41; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 458-472.

destek verdiğini göstermektedir. Ancak hadiselerin çok hızlı seyretmesi, İzzeddin Keykâvus'un bir daha dönmek üzere memleketini terk etmesine sebep olur ve Sultan, dayılarının memleketi olan Bizans'a sığınmak zorunda kalır. Bu mücadeleler sırasında Ahî Evran ve oğlu Hacı Murad ile beraber Kayır Han'ın oğlu Mehmed Bey şehit olur.¹⁷

Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos, tam da bu dönemde İstanbul'u Latin işgalinden kurtarmıştı. Annesi tarafından yakını olan Keykâvus'un sığınma talebini kabul eden VIII. Mihail, onun ardından gelen kumandanları Ali Bahadır ve Uğurlu'yu da az sayıdaki adamlarıyla beraber kabul etmekte tereddüt göstermemiş ve onları kendi hasımlarına karşı yaptığı mücadelelerde önemli bir destekçi olarak bulmuştur. Bizans tarihçisi Pachymeres, Keykâvus'un imparator gibi kırmızı ayakkabı giydiğini, imparatorun askerî yardım alma konusunda söz aldığını ve Patrik Arsenios ile de yakın ilişkiler kurduğunu belirtirken, adeta ondan bir Hıristiyanmış gibi bahseder. Oysa Keykâvus'un sadece annesinin Hıristiyan olmasından dolayı bu dine saygılı bir tutum takındığını söylemek daha doğrudur. Sultanın kendisine bağlı Türkmenlere bir yurt göstermesi konusundaki ricasına da oldukça cömert bir şekilde müspet cevap veren VIII. Mihail, Keykâvus'a Bizans ile Deşt-i Kıpçak arasında tampon bir bölge olan ve henüz yerleşime açılmamış Dobruca arazisini yurtluk olarak verdi. Keykâvus'u yanından ayırmayan imparator, bundan hemen sonra çevrilen bazı entrikaların sonucu olarak sultanı hapsedtirirken, Ali Bahadır ve Uğurlu'yu türlü işkencelerle öldürtmüştür. Sultanın annesi ve iki oğlunu yanında alıkoyan ve bunlardan birine Konstantin adını vererek vaftiz ettiren imparatorun yerleşmelerine izin verdiği bu Türkmen toplulukları arasındaki en önde gelen şahsiyet, şüphesiz ki Sarı Saltuk'tur. Sarı Saltuk, kendisine bağlı Türkmenlerle beraber Balkanlar'a Üsküdar ya da Karadeniz üzerinden geçmiş ve Greko-Romen dönemde Küçük İskitya adı verilen Paristrion eyaleti dahilindeki Dobruca'ya yerleşmiştir. Anadolu'dan bölgeye gelen bu ilk göç hareketinden evvel; Hunlar, Avarlar, Peçenekler ve Kıpçak Türkleri de bu

17 İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyyefi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, 124, 133-139, 142-160; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, 28-32; Ocağ, *Sarı Saltık*, 42-46; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 474-475, 480, 486, 491-495; N. Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1970), 33 v.d.; Mikail Bayram, *Âhi Evren ve Âhi Teşkilatının Kuruluşu* (Konya: Damla Matbaacılık, 1991), 80-89; Vedat Turgut, "Germiyanoğulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1/5 (2017): 5; a.mlf., "Menteşe Bey'in İsmi, Menşei ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair", *Osmanlı Araştırmaları* 49 (2017): 25-30; a.mlf., "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/3 (2016): 67.

bölgeye gelmişler ve kuzeyde Altınordu Devleti'ni kuran Moğollar ve Kıpçaklar, Müslümanlığı kabul etmişlerdi.¹⁸

Turan, Sultan İzzeddin'in Berke Han ile Baybars'ı Bizans ve İlhanlı topraklarına saldırmaları konusunda teşvik ettiği gerekçesiyle VIII. Mihail tarafından hapsedilmiş olabileceğini belirtir. Bu sırada Altınordu hükümdarı olan Berke Han, İzzeddin'in halası ile evli olup, muhtemelen onun teşvikiyle devrik sultanı hapsedildiği Enez zindanından kurtarmıştır. Oğullarıyla beraber Kırım'a gelen Keykâvus'a Suğdak ve Sulhad şehirlerinin gelirleri tahsis edilmiş ve Berke Han'ın kızlarından ve belki de halasının kızı olan ve Anadolu'da adına bir köy kurulduğu anlaşılan O(U)rbay/O(U)rvay Hatun¹⁹, sultan ile evlendirilmiştir. Ona bağlı Türkmenler de Sarı Saltuk önderliğinde Deşt-i Kıpçak'a yerleştirilmiş ve İzzeddin'in 1279'da ölmesine kadarki 15 yıl boyunca burada yaşamışlardır. Sultanın ölmesinden sonra, Berke Han'ın oğlu Mengü Timur'dan izin alarak yeniden Dobruca'ya dönen Sarı Saltuk, 1293 veya 1299 yılında vefat edene değin burada kalmıştır. Sarı Saltuk'un vefatından sonra ona bağlı Türkmenlerden bir kısmı Halil Ece liderliğinde Karasi topraklarına dönmüş, bir kısmı ise orada kalarak Hıristiyanlaşmışlar ve Gagauz Türkmenleri olarak adlandırılan Türklerin kökenlerinden bir kısmını teşkil etmişlerdir. Halil Ece'nin liderliğinde ayrılanlar, Trakya bölgesine indiklerinde burada Bizanslılarla Roger de Flor'un öldürülmesinden dolayı araları bozulmuş olan Katalanlara dahil olarak Yunanistan topraklarını yağma ile kat ederek Mora'yı ele geçirdiler. Burada kendilerine bir yer gösterilmiş olmasına rağmen, kabul etmeyerek yeniden geri dönen Türkopollerin büyük kısmının, Ceneviz gemileri tarafından Karasi topraklarına geçmek isterken Bizanslılar ile anlaşan Cenevizlilerce tuzağa düşürülerek katledildikleri bilinir.²⁰

18 İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, 124-136; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 497-498; Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas (İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2009), 39 v.d.; Ocak, *Sarı Saltuk*, 47-53; Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır (İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2009), 771-774, 853; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, 56-57; Zeki V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 268; Mihail Ciachir (Çakır), *Basarabyalı Gagauzların Tarihi*, haz. Harun Güngör (Niğde: Tolunay Yayınları, 1998), 17-20; Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler* (Ankara: Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987), 27-28.

19 Çankırı Evkaf Defteri, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TKG.KK), Tapu Tahrir Defteri (TT.d), EV, 578, 42a-42b.

20 Baybars Mansûri, *Baybars Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 19, 23, 29-33, 48, 54; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 498-501; Ocak, *Sarı Saltuk*, 55-59; İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, 587-591; Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 771-774, 853; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 268-270; A. Y. Yakubovskiy, *Altınordu ve İnhitâtı*, çev. Hasan

Sarı Saltuk'un Kimliği, Soyu ve Menkabevi Hayatı

Saltuknâme'ye göre, Seyyid Battal Gazî'nin soyundan olan babası, Ali oğlanlarının aslından Seyyid Hasan b. Seyyid Hüseyin b. Muammed b. Ali'dir. Annesi ise Rabia Hatun olup, Onun da soyu şeriflere dayanıyordu. Buradaki rivayet, Sarı Saltuk'u, Saltuklulara bağlamakta ve Danişmendliler ile de akraba yapmaktadır. Buna göre; Saltuk'un babası Seyyid Hasan, Harcana/Harşana olarak anılan Amasya taraflarında gaza ile iştigal ederken, zehirlenerek şehid edilir. Bundan kısa bir süre sonra annesini de kaybeden Şerif Hızır/Sarı Saltuk, lalası Seravil tarafından Abdülaziz adındaki yaşlı bir kişiye teslim edilir. Sebük Tegin (Gazneli?) soyundan gelen Süleyman Şah, kendisine ulufe tahsis eder ve genç yaşta gazalara başlayan Sarı Saltuk, Alyon-i Rûmî adındaki Hıristiyan cengâveri yenerek adını İlyas koyar. İlyas da Şerif Hızır'a "çok güçlü erkek" anlamına gelen Saltuk adını verir.²¹ *Hacı Bektaş Velâyetnâmesi*'nde ise bambaşka bir Sarı Saltuk profili ortaya çıkar. Sulucakarahöyük'teki Arafat Dağı'nda bulunan çilehanesinden çıkarak Zemzem Pınarı mevkiine gelen Hacı Bektâş, burada çobanlık yapmakta olan Sarı Saltuk'a rastlar ve Sarı Saltuk'un hürmetinden dolayı kendisinde erenlik peyda olur. Burada onun seyyidliği hakkında herhangi bir bilgi de bulunmaz. Evliya Çelebi ise, Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektâş-ı Velî'yi Anadolu'ya gönderdiği sırada kendisiyle beraber yola çıkan 370 dervişten birinin Kaligra Sultan olarak da anılan Sarı Saltuk olduğunu belirtir. Asıl adı Mehmed Buhârî olan bu dervişe Saltuk adını veren Ahmed Yesevî'dir. Ancak onun anlattığı bu menkıbe, diğer tarihî anlatılara hiçbir şekilde uygunluk göstermez.²²

Sarı Saltuk'un ölümünden yaklaşık 20 yıl sonra *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh* adlı bir eser kaleme alan Kemaleddin Muhammed es-Serrâc, onu tahta kılıçlı mücahid bir evliya olarak tasvir eder. Ona göre Sarı Saltuk, evliyanın büyüklerinden, insanların ileri gelenlerinden ve tarikat seyyidlerindedir.

Eren (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 47, 57, 61-63; W. Barthold, "Berke", *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1979), 2: 553-555; Vedat Turgut, "Osman Gazî'nin Kimliği Meselesi ve Cihanşümül Bir Devlete İsmnin Verilmesinin Sebepleri Üzerine", *Akademik İncelemeler Dergisi* 2/1 (2016): 97; Turgut, "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", 78-80.

21 Ocak, *Sarı Saltık*, 60-62; Ebu'l-Hayr-ı Rumî, *Sarı Saltık Destanı*, haz. Necati Demir - Mehmet Dursun Erdem (Ankara: Destan Yayınları, 2007), 22-33.

22 Ocak, *Sarı Saltık*, 62-64; *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi*, haz. Hamiye Duran - Dursun Gümüsoğlu (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 421-445; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 5/2: 259, 308-309, 453, 479.

Onun bu yönü *Saltuknâme*'nin pek çok yerinde de açıkça belirtilir. Sarı Saltuk, sadece bir evliya değil aynı zamanda aşiret reisidir. İbn Serrâc, Sarı Saltuk'un Şeyh Ahmed er-Rifâî'nin bağlılarından olan Mahmud Hayranî'ye intisab ettikten sonra küfür ülkelerindeki faaliyetleriyle bölge halklarını hidayete erdiren, sarışın ve orta boylu biri olduğunu, çoğu zaman göğe bakarak yürüdüğünü, ilmî yönden İbn Teymiyye'ye benzemekle beraber, sarışınlığı ve mağrur yapısıyla ondan ayrıldığını belirtir. Ancak o, bu eleştirileri yaparken Sarı Saltuk'un öne çıkma arzusu neticesinde zirveden mahrum kaldığını ve Allah'ın kendisi için olan takdirini beğenmediğini de belirtir. İbn Serrâc, Şam'da Sarı Saltuk ile birkaç kez görüştiklerini, Sarı Saltuk Kırım'da iken de pek çok mektup yazdığını, bu mektuplarda kendisine yaptığı tavsiyeleri ne tam olarak tuttuğunu ne de açıkça inkâr ettiğini belirtir. Ancak, İbn Serrâc'ın bu sözleri, Ocak tarafından şeyhin İbn Serrâc'ın sözlerine aldırış etmediği yönünde aktarılmıştır. İbn Serrâc, Sarı Saltuk hakkında menfi fikir ve sözleri bulunanları eleştirerek, bu mübarek şeyhe Hıristiyanlar tarafından bile büyük saygı gösterildiğini, kendisine Müslüman diyen muhaliflerinin yaptıklarının ise rezillik olduğunu açıkça belirtir. Seyyid Behramşah el-Haydârî'nin güvenilir, sağlam dinî ve aşikar faziletiyle çok salih bir kişi olduğunu beyan eden İbn Serrâc, Şeyh Saltuk'un 697/1297-98 tarihinde yetmiş yaşlarında iken vefat ettiğini ve bu olayın kitabının telifinin bittiği 715/1315 yılından on sekiz yıl evvel vuku bulduğunu kesin bir dille belirtir. Bu tarih, Barak Baba hakkında değerli bilgiler veren Birzali'nin verdiği tarihten beş yıl sonradır. Bir Rifâî şeyhi olan İbn Serrâc'ın Haydârî bir derviş hakkında sahip olduğu bu fikirler, Haydârîlik hakkındaki genel bazı kabullerin gözden geçirilmesini gerektirir.²³

Sarı Saltuk'un müvelleh yani ilâhî cezbe ile akli başından gitmiş, şaşkınlamış bir Kalenderî-Haydârî şeyhi olduğuna yönelik iddialar; Sarı Saltuk'un mürdileri arasında gösterilen Seyyid Behramşah el-Haydârî'nin nispesine, *Saltuknâme*'de dilenmeye çıkan dervişlerin varlığına, aynı eserde Sarı Saltuk ile Tüccar Yusuf arasında var olduğuna işaret edilen şahidbâzlık yani cemâlperestlik/mahbûbperestlik eğilimlerine, Evliya Çelebi'nin rivayet ettiği def ve kudüm çalma adetinin varlığına, Harezmi bir âlimin Sarı Saltuk'u haşhaş tükettiği için kınamasına ve Sarı Saltuk'un Barak Baba ve Tapduk Emre ile olan ilişkisine dayandırılmaktadır. Ancak, Sarı Saltuk'un Baba İlyas gibi Rifâî şeyhi olduğu ve kuzey ülkelerindeki ikâmeti sırasında Kalenderî-Haydârî-meşrep

23 Muhammed b. Ali b. es-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, haz. N. Gürkan - M. N. Bardakçı - M. S. Sarıkaya (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015), 64-69, 319-326; Ocak, *Sarı Saltık*, 103-112.

tavırlarıyla Hıristiyanlar üzerinde çok önemli tesirler bıraktığını söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. İbn Serrâc, Sarı Saltuk şahsında halkın rabbanilerinden olanların da günaha düşebileceğini ve kimsenin masum olmadığını söylerken, Sarı Saltuk'a isnad edilen suçların, onu Kitab ve sünnetten çıkarılmadığının altını çizer ve kendisinin İslâm'dan çıktığını iddia edenleri eleştirir. İbn Serrâc, hiç şüphesiz Sünnî bir akâide göre bu yorumları yapmaktadır.²⁴ İbn Kemal, Sarı Saltuk için “*sâhib-i serir-i velâyet tacdâr-i iklim-i kerâmet Saru Saltuk Sultan...*” şeklinde ifadeler kullanır. Evliya Çelebi de onun mücahid bir evliya olduğunu belirtirken, Ebüssuûd Efendi'ye atfedilen bir fetvada “*riyâzet ile kadid olmuş/iskelet hâline gelmiş bir keşiş*” ibaresi yer alır.²⁵

Sarı Saltuk'un en önemli müridi Barak Baba'dır. Barak Baba, Yazıcızâde'ye göre, II. İzzeddin Keykâvus'un küçük oğlu iken, diğer kaynaklara göre Tokatlı bir Türkmen köylüsünün oğludur. Barak Baba'nın İlhanlı diplomatik heyetinin başında iken yaptığı faaliyetler, Onun tasavvufi kimliği hakkında bazı fikirler vermiştir. Barak Baba'nın dervişleriyle beraber kazınmış saç, kaş ve sakallarına karşılık, aşağı sarkan bol ve gür bıyıklara sahip olması, üst kısımları çıplak olup def, zil ve kudüm çalarak şehirde dolaşmaları, bellerinde tahta kılıçları ve boyunlarında kemikten süslemelerinin bulunması, kendilerinden geçmişçesine raks etmeleri gibi tasvirler, onların şamanlara benzer bir âyin düzenlediklerini düşündürmüştür. Hâlbuki İbn Serrâc, Orhan Gazi tarafından adına zâviye vakfı kurulan Barak Baba hakkında “rabbanî taifesinin seyyidi” ifadesini kullanır. Şam kadısının Barak Baba'ya olan intisabını anlatan İbn Serrâc'ın Sünnî akâid uyarınca kendileri hakkında beyan ettiği fikirlerle rağmen, modern araştırmacı, Barak Baba'nın şaman özelliklerini koruyan Kalenderî-Haydârî bir şeyh olduğu konusunda ısrarcıdır. Şamanist Moğolların İslâm dinini benimsemesinde Mevlevîlik ve diğer Babaî şeyhleri kadar etkili olan Barak Baba'nın, Gazan Han ve Olcaytu Hüdâbende dönemlerinde İlhanlı sarayında sahip olduğu etki ve İlhanlı elçilik heyeti ile gittiği Gilan'da şehit edildiği bilinmektedir. Barak Baba'nın Sultaniye'deki zâviyesinin şeyhinin, Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi ile olan iyi ilişkilerinin, Sarı Saltuk'un

24 İbn Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, 64-69, 319-326; Ocak, *Sarı Saltık*, 103-112; Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderîler* (Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 1999), 43-49, 113-137; H. Musa Taşdelen, *Sarı Saltık Algısı* (İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Yayınları, 2015), 24-26.

25 Ocak, *Sarı Saltık*, 98-103; Okıç, “Sarı Saltık'a Ait Bir Fetva”, 48-58; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/2: 259, 308-309, 453, 479.

şeyhi ve Ahî Evran'ın torunu olan Rifâî şeyhi Mahmud Hayrânî'nin Mevlânâ Celâleddin ile olan iyi ilişkilerinin bir devamı olarak bakmak icap eder.²⁶

Fatih döneminin ünlü şeyhi Otman Baba adına yazılan velâyetnâmede, kendisinin Sarı Saltuk olduğunu söylediğinin belirtilmesi, şeyhin tenâsüh ve hulûl inancına sahip olduğu yönünde yorumlanmış, dolayısıyla Otman Baba'nın reenkarnasyona inandığı iddia edilmiştir. Bununla beraber, velâyetnâmenin başka hiçbir yerinde Otman Baba'nın bu kadim inanca sahip olduğuna yönelik ifade yoktur. Velâyetnâmedeki bu ifadeleri, kimin hangi maksatla yazdığı da meçhuldür. Bu ifadelerin vahdet-i vücûd inancı çerçevesinde değerlendirilmesi de mümkündür. Yani Otman Baba, yaratılanın aslının bir olmasından dolayı bunu iddia etmiş olabilir. Ancak neden özellikle Sarı Saltuk olduğunu söylediği sorusu burada cevaplanmalıdır. Herhâlde bunun sebebi, Sarı Saltuk'un Balkanlarda çok büyük bir şöhrete sahip olması ve ona saygı duyulmasıdır.²⁷

Görülebileceği üzere, gerek İbn Serrâc ve gerekse diğer çağdaş kaynaklarda yer alan ifadeler, Sarı Saltuk ve diğer bazı şeyhlerin şeriate uygun hareket etmedikleri gerekçesiyle Heterodoks bir tasavvufî anlayış çerçevesinde değerlendirilmelerine engeldir.

Ejderha Kültü

Dünyadaki kötülük ve şeytanî eğilimlerin evrensel sembolü olarak efsane ve masallarda zikredilen ejderha ile mücadele motifinin orijini merak edilen konular arasındadır. Çeşitli antik kültürlerde ejderha ile mücadele motifinin varlığı konuyu daha ilgi çekici hâle getirmiştir. Boğazköy tabletlerinde Hitit dönemine ait ejderha ile mücadele efsanesi, Fırtına ve Gök Tanrısı ile İlluyanka adındaki ejderha arasındaki mücadeleyi ele alır. Bu efsaneye göre, önceleri İlluyanka'ya yenilen Gök Tanrı, sonunda onu yenmeyi başarır. Daha geç devirlere ait benzer bir hikaye, Yunan mitolojisinde Zeus ile Typhon arasında yaşanır. Sümerlerde Tanrı Enki, Tanrıça Erechkiğal'i kaçıran ejderha Kur'u öldürerek onu kurtarır. Babil'de de Tanrı Marduk'un Tiamatu adındaki büyük bir deniz ve kaos ejderini öldürerek parçalarından dünyayı yarattığına dair efsane bilinmektedir. İran'da Zerdüş öncesi devirde fütüvvet teşkilatına

26 Ocak, *Sarı Saltık*, 113-120; Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 771-774, 853; İbn Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, 61, 67-69, 248-249, 327; Sevgen, "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon", 2818-2820, 2822-23; Mustafa Koç, "Eski Anadolu Türkçesi Karışık Dilli Metinlerinden Barak Baba Manzûmesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 28 (2018): 281-300.

27 Ocak, *Sarı Saltık*, 96-97.

benzer genç erkekler teşkilatı üyelerinin Feridun/Fraetaona veya Karasaspa/ Gerşasp adında ejderha öldüren bir kahramanı takdis ettikleri de bilinir. Feridun, Zâl ve Zal oğlu Rüstem'in ejderha öldürdüklerine dair hikâyeler, Firdevsî'nin *Şehnâme* adlı eserinde yer alır. Eski Türklerde ve Çinlilerde de ejderha kültü yaygın olarak görülür. Türklerin bu kültürü Çinlilerden aldığı ve Oğuz Kağan'ın destanında ejderha ile mücadele motifinin yer aldığı bilinmektedir. Eski bir Altay masalında da Kara Atlı Pergen'in yedi kat göğün ötesindeki mavi denizde bulunan bir canavarla yedi yıl mücadele ettikten sonra onu öldürdüğü anlatılır. Hunlarda da ejderha kültürünün bulunduğu ve dinî şehirlerinden birinin adının "yatan ejder şehri" anlamına gelen Gu-tzang adını taşıdığı belirtilmektedir. Göktürkler, Kök-luu adını verdikleri ejderhayı sularla ilgili görüyorlardı. Musevî inanışındaki yedi başlı ejder anlatısının Babil dönemlerindeki etkiyle açıklandığı da malumdur²⁸.

Ocak, Sarı Saltuk'un ejderha öldüren bir kahraman oluşu ile yakından ilgilenerek, ejderha kültürünün tarihî kökenlerine değinmiş ve bu mitin evrenselliğine dikkati çekmiştir. Efsaneye göre, onun Varna'da ejderi öldürmesi, Dobruca hâkiminin Müslüman olmasını sağlar ve Sarı Saltuk onun adını Minas'tan İshak'a çevirir. Hacı Bektâş-ı Velî velâyetnâmesinde ise olay Kaligra'da meydana gelir ve Lazoğlanları'ndan birinin hâkimi olduğu bu belde halkı, yedi başlı ejderin öldürülmesiyle Müslümanlığı kabul ederler. Otman Baba velâyetnâmesinde Müslüman olan beyin adı Dobra Han'dır ve onun Müslümanlığı sadece ejderi öldürmesiyle değil, Sarı Saltuk'un Dobra Han'ın yanındaki azizi ateşte kaynayan kazanın içine girerek alt etmesi sayesinde olmuştur. Bu kazana girme hadisesi Saltuknâme'de başka bir vesileyle geçer. Evliya Çelebi ise, Sarı Saltuk'un Aziz Nikolas'ı öldürerek onun kılığına girdiğini, Kırım, Lipka ve Daniska'da bir dizi faaliyette bulunduktan sonra Pravadi'ye geleerek Dobruca kralı ile buluştuğunu ve ejderhayı öldürerek krala Müslümanlığı telkin ettiğini belirtir. Ejderhayı öldürenin kendisi olduğunu iddia eden papazın sonu ise, yine kaynayan bir kazanın içinde can vermektir. Dobruca kralı Ali Muhtar adını alarak Müslüman olur ve Orhan Gazi'ye elçi göndererek tabiiyetini arz eder. Aynı hikâyenin Arnavutluk'ta geçen bir versiyonu

28 Ocak, *Sarı Saltuk*, 79-82; Firdevsî, *Şehnâme*, çev. Necati Lugal - Kenan Akyüz (İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 1967), 116-117, 296-298; Köprülü, "Ortaçaman Türk Devletlerinde Hukuki Sembollerdeki Motifler", *THİTM* 2 (1939): 44; H. Namık Orkun, *Türk Efsâneleri* (İstanbul: Çınar Yayınları, 1943), 20-21; M. Nabi Özerdim, "Çin Dininin Menşei Meselesi ve Dinî İnançlar", *Bellekten* 26 (1962): 96; Wolfram Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, çev. N. Ulutuğ (Ankara: Ankara: İdeal Matbaası, 1942), 77; E. Esin, "Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri", *SAD* 1 (1969): 161; Tevrat, "Eyub", 8/26, "Şaya", 27/51.

daha bulunmaktadır. Bu, Sarı Saltuk efsanesinin ne kadar geniş coğrafyalara yayıldığıнын en önemli göstergelerindendir.²⁹

Sarı Saltuk'a uyarlanan bu ejderha hikâyelerinin Aziz George, Aziz Nikolas, Aziz Elie ve Aziz Theodore gibi Hıristiyan keşişlerine ait olduğu belirlenmiştir. Sarı Saltuk, ejderha öldüren tek Türk dervişi değildir. Onun gibi Elvan Çelebi'nin dedesi Baba İlyas için de Aziz George ile ilgili menkıbenin uyarlandığı bilinir. Melik Danişmend Gazi de Deryanos Manastırında bir ejderhayı öldürmüştür. XIII. yüzyılda yaşayan Emirci Sultan'ın da Çin'e giderek orada bir ejderha öldürdüğü anlatılır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin müridlerinden Hacım Sultan da yanındaki Burhan Abdal ile beraber Germiyan-ili'ndeki Susuz mevkiinde bir ejderhayı ağzından çıkardığı ateşle yakarak öldürmüştür. Otman Baba, Koyun Baba ve Demir Baba da ejderha öldüren veliler arasında zikredilebilir. Abdülkâdir-i Geylânî'nin torunlarından olan Ahî Evran de adını bir ejderhadan dolayı almıştır. Yılandan elde ettiği ilaçları kullanan bir tabip olduğu da anlaşılan Ahî Evran'ın isminin kökeni, kâinat manasındaki evrene dayanır. Kâinata evren denilmesi, kıvrılıp genişlemesinden dolayı yılan benzetilmesiyle ilgilidir. Hastanelere bimârthane yani yılan evi denilmesi, yılanın hastalık, musibet ve ölüm gibi kötücül kavramları temsil etmesiyle ilgilidir.³⁰ İsrailiyat olarak nitelenen dinî kaynaklarda yer alan bir anlatıda, yaratılan ilk insanların, cennetten "aşağıların en aşağısı" olarak nitelenen evren içindeki dünyaya gönderilmesi, yasaklanan şeyin şeytan tarafından Âdem ile Havva'ya hoş gösterilmesine bağlanmıştır. Daha önce insanın cinlere olan üstünlüğünü kabul etmediği için cennetten kovulmuş olan şeytanı, Âdem ve Havva'nın yanına ağzında getiren ejderha, kanatlı uçabilen bir yaratık iken, lanetlenerek sürüngen hâle getirilmiş, ağzındaki ateş de şeytandan sayılmıştır. Bu hikâyeye Eski Ahit'te şöyle anlatılır:

"[V]e Rab Allah dedi: 'Adamın yalnız olması iyi değildir, kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. [...] Ve Rab Allah adamın üzerine derin bir uyku getirdi. [...] Ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı, yerini etle kapadı ve Rab Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu adama getirdi. [...] Buna 'nisa' denilecek çünkü o insandan alındı. Bunun için insan, anasını ve babasını bırakacak ve karısına yapışacaktır ve bir beden

29 Ocak, *Sarı Saltuk*, 80-83; Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, *Sarı Saltuk Destânı*, 547 v.d.; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/2: 259, 308-309, 453, 479; Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, 69.

30 Ocak, *Sarı Saltuk*, 76-79; Ocak, "XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Türk-Hristiyan Dinî Etkileşimler ve Aya Yorgi (Saint George) Kültü", *Belleten* 214 (1991): 661-673; Semavi Eyice, "Çorum'un Mecitözü'nde Âşık Paşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", *TM* 15 (1969): 227-228; *Danişmend Gazi Destanı*, haz. Necati Demir (Ankara: Hece Yayınları, 2006), 101-105; *Velâyetnâme-i Demir Baba*, haz. Bedri Noyan (İstanbul: Can Yayınları, 1976), 88-97.

olacaklardır. [...] Ve Rab Allah'ın yaptığı bütün kır hayvanlarından en hilakâr olanı 'yılan'dı. Ve kadına dedi: 'Gerçek Allah bahçenin hiçbir ağacından yemeyeceksiniz dedi mi?' Ve kadın yılanı dedi: 'Bahçenin ağaçlarının meyvesinden yiyebiliriz, fakat bahçenin ortasında olan ağacın meyvesi hakkında Allah: 'Ondan yemeyin ve ona dokunmayın ki ölmiyesiniz' dedi. Ve yılan kadına dedi: 'Kat'ıyyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki ondan yediğiniz gün o vakit gözleriniz açılacak ve iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız. Ve kadın gördü ki ağaç yemek için iyi ve gözlere hoş ve anlayışlı kılmak için arzu olunur bir ağaçtı ve onun meyvesinden aldı ve yedi ve kendisiyle beraber kocasına da verdi. O da yedi. İkisinin de gözleri açıldı ve kendilerinin çıplak olduklarını bildiler ve incir yaprakları dikip kendilerine önlükler yaptılar [...] ve Rab Allah adama seslenip ona dedi: 'Neredesin?' ve o dedi: 'Senin sesini bahçede işittim ve korktum çünkü ben çıplaktım ve gizlendim ve dedi: 'Çıplak olupunu sana kim bildirdi? Ondan yeme diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi?' ve adam dedi: 'Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim.' Ve Rab Allah kadına ne dedi: 'Bu yaptığın nedir?' ve kadın dedi: 'Yılan beni aldattı ve yedim.' Ve Rab Allah yılanı dedi: 'Bunu yaptığın için bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin, karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin ve seninle kadın arasına ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım, o senin başına saldıracak ve sen onun topuğuna saldıracaksın.' Kadına dedi: 'Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım, ağrı ile evlat doğuracaksın ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır. Ve Âdem'e dedi: 'Karının sözünü dinlediğin ve ondan yemeyeceksin diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetli oldu. Ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin ve sana diken ve çalı bitirecek ve kır otunu yiyeceksin. Toprağa dönünceye kadar, alnının teriyle ekmek yiyeceksin çünkü ondan alındın, çünkü topraksın ve toprağa döneceksin.' [...] ve Rab Allah dedi, işte adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın ve yemesin ve ebediyen yaşamasın diye. Böylece Rab Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı ve adamı kovdu ve hayat ağacının yolunu korumak için Aden bahçesinin şarkına Kerûbileri ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu."³¹

Ejderha kültü ile ilgili anlatılara bakıldığında, özellikle antik döneme ait olanların kozmolojik bir özellik taşıdığı görülür. Ortak bir mitolojik varlık olan ejderha hikâyelerini toparladığımızda; önceleri ışığın kaynağı olan baş tanrıya üstünlük kuran ejderhanın daha sonra yenildiği hikayesi üzerinden iyi ile kötü, ışık ile karanlık ve bunun gibi zıtlıkların mücadelesinin anlatıldığı söylenebilir. Esasen buradaki anlatılar, kozmik varoluşla ilgili bilimsel

31 Tekvin, "Bab" 2-3.

anlatılara da oldukça benzer. Buna göre, bir “aknokta”dan patlayarak ışık hızından daha hızlı olarak genişlemeye başlayan evren, gittikçe daha fazla hızlanarak genişlemeye devam etmektedir. Patlama sırasında bir ışıma söz konusu değildir. Ancak patlama sonucunda oluşan gaz ve toz bulutlarının yoğunlaşmasıyla ışığın kaynağı olan yıldızlar oluşur. Bu yıldızların sahip oldukları büyüklük ve yoğunluk miktarları, süpernova patlamasıyla oluşan ölümlerinden sonraki hallerinin belirleyicisidir. Örneğin, bir bilye küçüklüğündeki alana hapsedilip, çok büyük bir hızla dönenlere pulsar, ondan daha ağır bir kütleyle sahip olacak kadar ağırlaşarak uzay-zamanı delip giden yıldızların bıraktığı boşluklara ise karadelik (*wormhole*) denmektedir. İşin ilginç tarafı, ışığın yani hayatın devamlılığının teminatı durumunda olan yıldızların, evreni kemirecek yok eden bir sürüngene dönüşmesidir. Kuantum fiziğinin, evrenin sonu ile ilgili tezlerinden biri, evrendeki karadeliklerin bir gün ani bir birleşme ile evreni tamamen yutacağı ve evrenin, aknoktadan patladığı gibi, karanoktadan iade edilerek çökeceği varsayımına dayanır. Burada geçmişte inşa ettikleri zigurat gibi gözlemleri vasıtasıyla gökleri inceleyen kadim dönem insanların, varoluş ile yokoluş gibi kozmolojik kavramları, dinsel metinlerinde tanrıların ejderha ile olan mücadelesi şeklinde işledikleri düşünülebilir. Onların ağzından ateş saçan ve uçabilen sürüngenlere benzettikleri şeye, modern bilim adamlarının “solucan deliği/wormhole” gibi çok daha şirin bir isim takmalarını söylemem mümkündür. Kutsal metinlerde de yıldızlar ve yıldız yerlerine, özellikle kıyâmeti anlatan kısımlarda dikkat çekilir:

“Öldüğünde/battığında yıldızla and olsun ki...”³²

“Artık yok! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki bilerseniz, bu ne büyük bir yemindir”³³

Ağzından ateş çıkaran ejderha motifi ile yuttuğu şeylerin ışıması olay ufkundan tespit edilip fotoğraflanan karadelğin benzeştirilmesi, kutsal metinlerdeki kıyâmet mekanizmaları olarak yıldızların yerleri/mezarlarının gösterilmesiyle de pekiştirilebilir. Burada kozmolojik bir olgunun kutsal metinlerde veya mitlerde ejderha veya büyük bir yılan motifiyle anlatılmasından dolayı, ejderha kültürünün bütün kültürlerin ortak noktası olarak yer almasının doğal olduğunu söylemek gerekir.

32 Necm, 53/1-2.

33 Vâkıa, 75-76. Sürenin isminin “olay/olgu” manasına geldiği, bahis konusu olayın ise kıyâmet olduğu sürenin konusundan anlaşılmakta, bu yeminle de kıyâmet mekanizmasına işaret edildiği düşünülmektedir.

Sarı Saltuk'a Dair Türbeler

Sarı Saltuk'un pek çok yerde türbesinin bulunmasının sebebi gerek *Saltuknâme*'de ve gerekse diğer kaynaklarda, Sarı Saltuk'un kefeni veya tabutunu temsil eden bir parçanın, onun adına yapılan makamlara defnedilmesi şeklinde açıklanır. Onun ölümüne yakın bir tarihte eserini kaleme alan İbn Serrâc da konu hakkında bilgi sahibi olduğunu fakat konu hakkındaki ihtilafların insanları aldatmaması için kitaba kaydetmediğini ve kefenden bir parçanın kendisine de ulaştığını ifade eder. Bu ifadelerden, onun gerçek mezarının nerede olduğu konusu üzerindeki ihtilafın, daha XIV. yüzyıldan itibaren, yani neredeyse Sarı Saltuk'un vukû-ı vefatı zamanından itibaren var olduğu anlaşılır.³⁴

Sarı Saltuk'un kendisine bağlı olan ve çoğunluğunu Çepni Türkmenlerinin oluşturduğu on-on iki bin kişilik toplulukla beraber Balkanlar'a yerleşen bir aşiret reisi olduğu yönündeki fikirler yaygındır. Yapılan araştırmalar, Osmanlı döneminde adı Babadağı kasabası olan bölgenin bu Türkmen aşiretinin yerleştiği ilk bölge olduğunu gösterir. *Saltuknâme*'de Tuna Baba adıyla zikredilen bu yerdeki zâviye, Sarı Saltuk'un ana üssü olmuştur. İbn Serrâc'ın Kıpçak dilinde Sacı adı verilen İshakça kasabasında bulunduğunu aktardığı bu zâviye, Kiel'e göre de şeyhin defnedildiği asıl yer olmalıdır. Evliya Çelebi, harab ve çöplük hâlde bulunan Sarı Saltuk'a ait mezarın Sultan Bayezid ve Kara Şemseddin'in gördükleri rüya üzerine bulunduğunu belirtir. Sultan Bayezid, keşfedilen mezar üzerinde bir külliye inşa ettirerek, yüklü miktarda akarat vakfetmiştir. Sultan Bayezid, Hırsova'ya tâbi Baba kasabası mahsulünden senevî 9172 ve Baba Kasabası'ndaki Hamam-ı Cedid mukataasından 27.999 akçeden müteşekkil 37.171 akçeyi Sarı Saltuk Zâviyesi ve Baba Kasabası'nda bina ettirdiği camiine akar olarak vakfetmiştir. Hâsılı, müderrise günde üç, talebe ve bevvâbiyeye 21, tevlivete 15, nezârete 5, kitâbete 3, cibâyet me'a muallime 3, hitâbet ve imâmete 6, müezzinlere 7, kayyıma 2, ferrâşa 2, târifeye 1, devirhâna 3, ser-mahfile 2, cüzhâna 5, meremmetçiye 2, şem' ve hasıra 1, harc-ı taâm-ı zâviyeye 25, nezârete iki akçe şeklinde cihet olarak dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Şeyh olarak Bektâşî Kıdemli Dede'nin atandığı zâviyeye, Kara Hasan bin Yakub da senelik geliri 540 akçe olan üç bab mağazayı cüz tilâveti için vakfetmiştir.³⁵

34 İbn Serrâc, *Tuffahu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, 64-69, 319-326; Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltuk Gazi Destanı*, 608-624; *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*, 421-445; Ocak, *Sarı Saltuk*, 84-89.

35 Ocak, *Sarı Saltuk*, 95-97; M. Münir Aktepe, "Babadağı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 371-372; İbn Serrâc, *Tuffahu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, 64-69, 319-326; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/2: 259, 308-309, 453, 479; Kiel, "The Turbe of Sari Saltuk at Babadağ-Dobruđa: Brief Historical and Architectonical Notes", *GDAAD* 6-7 (1978): 216; TKG.KK, TT.d, EV, 561, 308a; Vedat Turgut, *Yitirilen Mirasımız: Balkanlarda*

Türkmen aşiretinin yerleştiği ikinci yer ise, Kırım'daki Suğdak yakınlarında Baba Saltuk adıyla anılan şehirdir. Buradaki zâviyenin kâfirler tarafından yakılıp yıkıldıktan sonra üzerine Aziz Maria ve Aziz George adına kiliseler bina edildiği belirtilir. Sarı Saltuk'un kendisine bağlı Türkmenlerle yerleştiği üçüncü yer ise, Bizans hâkimiyetinde yer alan Baba-i Atik yani Babaeskisi kasabasıdır. Burada yer alan bir kiliseyi zâviye hâline getiren Sarı Saltuk'un burada sönmeyen bir çerağ yaktığı rivayet edilir. Bu çerağa Otman Baba velâyetnâmesinde de atıf yapılır. Babaeskisi'nde bina edilen zâviye, Aziz Nicolas/Aya Nikola Manastırı'ndan devşirmedir. Burada XVI. yüzyılda sırtlarında koyun postu olan dervişler ikâmet ediyordu. Zâviyede bulunan geyik boynuzlarından bahsedilmesi ise son derece önemli bir ayrıntıdır.³⁶

Saltuknâme'de Yılan Tekkesi adıyla zikredilen Kaligra/Kalliakra Tekkesi, Varna'nın kuzeyinde yer almaktaydı. Rivâyete göre, buradaki tekkeyi Müslüman olarak Ali Muhtar adını alan Dobra Han yaptırmıştır. Bu tekkede yerleşen Kalenderî dervişlerin, şer'-i şerîf hilâfına davranışlar sergiledikleri için XVI. yüzyılda takibata uğradıkları anlaşılıyor. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Bektâşî şeyhlerinin elinde bulunan bu tekkedeki dervişlerin, sahib-i mârifet, ehl-i ilim ve faziletli canlar olduklarını haber verir.³⁷ Sarı Saltuk'un anısına bina ettirilen makamlardan biri de Blagay Tekkesi'dir. Blagay'daki tekke, Bektâşî, Halvetî ve Nakşibendîlerce tasarruf edilmiş olup, bölgenin fethi Mihaloğlu Mehmed Bey'in eliyle olmuştur. Mihal oğlu Mehmed Bey'in kızı Hadice Sultan'dan başka, Hızır Bey ve Hundi Hatun adında çocuklarının olduğu bilinir. 559 numaralı Niğbolu sancağı defterine göre, Mehmed Bey'in Fatma Hatun adında bir kızının daha olduğu meydana çıkmaktadır. Defterde ata ismiyle kaydedilen Hadice Sultan, bilinen şecerelere göre Gazi Ali Bey'in torunudur. Bânisi olduğu vakıf için Trestenik Pınarbaşı köyünün vergi gelirlerini vakfeden Hadice Sultan'ın, Plevne'nin mâmurlaşmasında çok önemli bir payı bulunan "Mihallü" neslinden olduğu kesindir. Plevne sınırında bulunan Pınarbaşı köyünün Mihaloğlu Mehmed Bey Hersek sancağını mutasarrıf iken, Blay/Blagay? adındaki kaleyi fethettikten sonra on beş nefer evli kâfiri teskin ettirmesiyle kurulduğu kaydedilmiştir. Mehmed Bey'in oğlu Hızır Bey'in de Prasada Kalesi'ni fethetmesinden sonra on nefer "ulu kâfiri" köyde teskin ettirdiği belirtilmektedir. Hızır Bey'in vefatından sonra kızı Şehribanu Hatun

Kurulan Osmanlı Vakıfları (Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınları, 2016), 297; a.mlf., *Yitirilen Mirasımız: Silistre Sancağı Vakıfları* (Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınları, 2016), 133.

36 Ocak, *Sarı Saltık*, 95-97, 143-145.

37 Ocak, *Sarı Saltık*, 95-97, 143-145; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/2: 259, 308-309, 453, 479.

ile aralarında rızalaşarak köyü mülklüğüne alan İskender Bey'in ardından, kardeşi Ali Bey'in oğlu Ahmed Bey ve Hadice Sultan arasındaki nizâ hâll edilince Pınarbaşı köyü, Hadice Sultan tarafından nefsi-i Plevne'de bulunan cami-i şerîfe vakfedilmiştir. Köyde altı hane ve iki mücerreden (bekâr) oluşan sekiz Müslüman nüfusu ile 156 hane ve 98 mücerreden müteşekkil 254 gebiran (gayrimüslim) nüfusun teşkil ettiği 262 neferin mütemekkin olarak kaydedilmiş olduğu tespit edilmiştir. Köyün hâsılı 13.044 akçeyi bulmaktadır.³⁸

Arnavutluk Kruja'da (Akçahisar) bulunan tekke, Varna'daki Kaligra Tekkesi'nin Arnavutluk versiyonuna uygun olarak bina edilmiştir. Yine Arnavutluk'ta bulunan Djakovica'daki türbe, Sa'diyye tarikatı elinde kalmıştır. Kosova'nın Metochia bölgesinde bulunan mezar ise, bazı Hıristiyanlarca Aziz Vasilije'ye isnad edilmektedir. Arnavutluk sınırındaki Paştrik Dağı'ndaki Prilep köyünde de bir türbe mevcuttur. Ohri'deki Sveti Naum Manastırı ile Otchicta Manastırı'nın Sarı Saltuk Türbesi'nden devşirildiği, burada Hıdrellez'e (Hızır-İlyas) benzeyen büyük bir panayırın kurulduğu ve panayır müddetince herkesin manastırdan yiyip içtiği aktarılır. Kosova'daki İpek'te Zeynel Ağa Ovası'nda bulunan türbe, bölge halkı tarafından sarılık hastalığının iyileşmesi için ziyaret edilen yerlerdendir. Onun adına Mısır'da da bir tekke kurulduğu anlaşılmaktadır. Otman Baba Velâyetnâmesi'nde adı geçen Yeni Sala şehrindeki tekkenin ise Babadağı yakınlarında olduğu belirtilir. İznik'teki Lefke Kapısı'nda bina edilen türbenin ise fethi müteakip, Orhan Gazi tarafından Sarı Saltuk adına yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Orhan Gazi'nin Barak Baba adına kurduğu vakıflar, onun şeyhi Sarı Saltuk adına da vakıf kurmuş olabileceğini düşündürür. İstanbul'daki Rumeli Feneri binasının içinde de Sarı Saltuk'a atfedilen bir makam bulunur. Sarı Saltuk adına Niğde-Bor'da da bir makam türbe vardır. Diyarbakır'ın Urfa Kapısı yakınlarında bulunan Sarı Saltuk makamı da burada anılmalıdır. Tunceli'de Hozat'a yakın bir yerdeki tepede Sarı Saltuk ziyaretgâhı bulunur.³⁹

38 Turgut, "Kuruluş Dönemi Osmanlı Aileleri I: Malkoçoğulları ve Mihallüler, *Yeni Türkiye* 66 (2015): 566-590; Turgut, *Balkanlarda Kurulan Osmanlı Vakıfları*, 255; Turgut, *Yitirilen Mirasımız: Niğbolu Sancağı Vakıfları* (Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınları, 2016), 59; Ömer Aksoy, "Blagay'da Bulunan Sarı Saltuk Türbesi ve Sarı Saltuk Etrafında Oluşan Veli Kültü", 2. *Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu*, yay. haz. Rıdvan Canım - Levent Doğan (Edirne: Trakya Üniversitesi, 2015), 243-266.

39 Ocak, *Sarı Saltık*, 146-157; Akalın, "Sarı Saltuk'un Türbe ve Makamları Üzerine", 9-28; Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu - V* (Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019), 442.

Sonuç

Tarihî an'ane, Sarı Saltuk'un müridinin nispesinden dolayı Kalenderî-Haydârî bir derviş olduğunu ve Bektâşîlerle de yakın olduğunu kabul eder. Geyikli Baba'nın Orhan Gazi ile olan kıssasında adı zikredilen Seyyid Elvan üzerinden, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu aşamasında etkili olan tasavvufî zümrelerin merkezini Abdülkâdir-i Geylânî'nin torunu Ahî Evran'ın çektiğini önceki çalışmamızda göstermeye çalışmıştık. Ahî Evran'ın çocukları ve torunları ile Baba İlyas'ın Anadolu'daki ilk Rifâî temsilcileri olduğunu da mezkûr çalışmada zikretmiştik. Sarı Saltuk'u şiiirlerinde anan Yûnus Emre'nin şeyhi Tapduk Emre'nin Ahî Evran'ın dedesinin kardeşi tarafından irşad edildiği ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin de Ahî Evran'ın yakın dostlarından olduğu çalışmanın dikkat çekici noktalarından biri olarak belirtilmişti. Ahî Evran'ın torunu olması kuvvetle muhtemel olan ve Mevlânâ ile yakınlığı ile bilinen Mahmud Hayranî'nin bir Rifâî şeyhi olup, Sarı Saltuk'u irşad eden kişi olduğunu, İbn Sarrac haber vermektedir. Her ne kadar bir Rifâî şeyhi olan İbn Serrâc'ın Sarı Saltuk'u saygıyla ansa da çevresindeki kalabalıklar içinde zuhur eden bazı davranışları engellemediği ve onlara müsamaha gösterdiği için serzenişte bulunduğu bilinir. Bununla beraber, Sarı Saltuk'un tasavvufî kişiliğini en iyi açıklayan kavram "Rifâîlik" olmalıdır. Onun Babaî çevresinden bir şeyh olduğu, Baba İlyas'ın Mahmud Hayrânî'nin babası Mesud Paşa veya onun isim babası olan Taceddin Mesud'un bina ettirdiği Mesûdiye Dergâhı'nda şeyhlik yapmasından anlaşılır. Baba İlyas'a kılıç işlemeyeceğine dair kalabalık Türkmen grupları içerisindeki inanişin, Baba İlyas'ın yaptığı şiş ayinleriyle ilgili olmalıdır. Abdülkâdir-i Geylânî'nin Ahmed er-Rifâî ile olan yakınlığı, Geylânî'nin torunu Ahî Evran ile onun torunlarından olması kuvvetle muhtemel olan Mahmud Hayrânî'nin üveysî yoldan Rifâî olmasını açıklar. Bu, Baba İlyas ve Babaî olarak nitelendirilen diğer şahsiyetlerin Vefâî kimliğinin reddi manasına gelmez. Ahî Evran'ın torunları arasında Ebü'l-Vefâ adında birinin olması ve bu nispeyi kullananların Ebü'l-Vefâ Bağdâdî'ye saygıyla bağlı olduklarını, velâyetnâmede geçen Abdülkâdir-i Geylânî ile Ebü'l-Vefâ Bağdâdî arasındaki kıssa da teyit eder. Ahmed er-Rifâî'nin de Ebü'l-Vefâ'nın müridi olan dayısı Batayihî'ye intisab ettiği de bilinmektedir.⁴⁰

Sarı Saltuk'un bağlı bulunduğu tasavvufî anlayışı, Allah korkusundan ziyade, Allah sevgisini merkeze alan bir anlayış olarak tavsif etmek mümkündür. Sarı Saltuk'un, sınır memleketinde İslâm'dan uzak çeşitli inanişlere mensup kişileri, sahip olduğu yüksek ilmiyle derinden etkilerken, onların alışkanlık

40 Bu bağlantılara dair bir çalışma, 2019'da Kocaeli'de düzenlenen bir sempozyumda bildiri olarak tarafımca sunulmuştur.

hâline getirdikleri şer'iata mugayir bazı davranışları men etme konusunda fazla aceleci olmadığı düşünülebilir. Onun bu davranışı, peygamberler dışında hiçbir insanın masum olmadığı yönündeki Sünnî akideye tamamıyla uygundur. Onun veya müridlerinin, şeriata mugayir olarak yaptıkları iddia edilen fiilleri, "haram" olarak kabul etmedikleri için yaptıklarını söylemek mümkün değildir. Müslümanın yapmaya karar verdiği bir işe girişmeden evvel, Allah'ın "Rahman" ve "Rahim" isimlerine sığınmaları, hiçbir insanın "masum" olmadığı gerçeğiyle ilgilidir. Abdalan zümresine mensûb kişilerin pek çoğu hakkında "şaman geleneğini henüz terk etmedikleri için büyü ile ilgilendikleri" yönündeki sav da burada değerlendirilmelidir. Büyü, gerek İslâmî ve gerekse diğer dinî gelenekte yapılması yasaklanan kötü işlerdendir. Abdalan zümresine mensup kişilerde görüldüğü iddia edilen bazı olağanüstü hâller, kaynaklarda "büyü" yerine "kerâmet" tabiriyle açıklanmıştır. İslâm kaynakları, peygamberlerin mucizeleri gibi, velilerde de kerâmet adı verilen doğüstü hâllerin görülebileceğini kabul eder. Ancak bu gibi hâllerin, büyücü ve sihirbazların yaptıkları gibi çevrelerinde insan toplayarak popüler olabilmek için gösteri amaçlı sergilenmesi mümkün değildir. Şartların bu hâllerin ortaya çıkmasını zorunlu hâle getirmesi durumunda, kerâmet adı verilen hadiselerin kendiliğinden geliştiği kabul edilir. Bu zümrelerin, dünyevî hiçbir işle uğraşmayan, gündelik işlerle iştigal etmeyen ve takipçilerini her gün gösterdikleri doğüstü hâllerle şaşırtarak üzerlerinde otorite kuran kişiler olarak tavsifi ise mümkün değildir. Bütün bu veriler ışığında, ileri sürülen fikirlerden bazıları, tasavvufî zümrelerin tamamını "heterodoks", tasavvuf erbâbını ehl-i küfür olarak niteleyen zümreleri ise "ortodoks" olarak nitelemeye doğru yol aldığından, bu ayırımın ya kabul edilebilir bir tanımının yapılması ya da bu tarz bir ayırımdan vazgeçilmesi gerekir.

"Türk Halk İslâmî" adı altında hulûl ve reenkarnasyona inanıldığı yönünde anlaşılabilir olan yorumların pek çoğu aslında vahdet-i vücûd anlayışı içinde değerlendirilebilir. Dervişin ağzındaki "ene'l-Hakk", fenâ fillâh yani Allah'ta yok olup, O'nunla var olmayı ifade ederken, Firavun'un ağzındaki "enallah", enaniyetle O'nunla aynılığı ifade etmekle zulüm olmuştur. Elbette ki bu tarz ifadelerin, tarihin hiçbir döneminde halk tarafından tam manasıyla anlaşıldığını iddia etmek mümkün değildir. Yine örneğin nevrüz kutlamalarında ateş üzerinden atlama geleneğinin İslâmî olup olmadığı yönündeki tartışmalar da halk İslâmî kavramı içinde yer almıştır. Ancak ateş üzerinden atlama ritüelinin, Hz. İbrâhim'in Nemrut tarafından ateşe atılması ve onun ateşten kurtarılmasına yönelik dinî kaynaklarda yer alan kıssanın bir canlandırması ve olayın anılması amacına matuf olup olmadığı üzerinde de düşünülmelidir.

Son olarak geçmişteki şamanların İslâmî kimliğe bürünmüş hâli olarak lanse edilen abdalan zümresinin büyük bir çoğunluğunun, esasen aile kökenlerini “seyyid” ve “şerif”liğe dayandırdıkları tarihî belgelerle sabittir. Gelgelelim buradaki konunun esası, abdalan zümresine mensup olan kişilerin soylarının gerçekten peygamber nesline dayanıp dayanmadığı tartışmasından ziyade, bu olgunun dönemin toplumu nazarında ne kadar önemsendiği meselesidir. Tarihî veriler, seyyid ve şeriflerin Anadolu ve Balkan coğrafyası dahil olmak üzere Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurduğu bütün coğrafyalarda ve özellikle Türkistan'da yaşayan topluluklar arasında gerçekten saygın bir yere sahip olduklarını göstermektedir. Kişinin seyyid ve şerifliğini ispat eden şey, o an için kanı değil, sosyal yaşantısıdır. Toplum, seyyid ve şeriflere belli bir misyon yüklemekte ve kendilerinden sahip oldukları özel konumlarına özgü sorumlulukları yerine getirmelerini beklemektedir. Şayet bu kimseler yönetici konumda değilse bile toplumun kendilerinden beklediği birtakım sorumluluklar söz konusudur ki bunlar; yönetici ile vergi veren reaya arasındaki dengeyi kurmak, adaletli bir yönetimin oluşmasına katkı sağlamak, adaletsizliğin yaygın bir hâle gelmesini önlemek, vakıflar aracılığıyla artı ürünün İslâmî adı olan bolluk ve bereketin topluma rücu etmesini temin etmek şeklinde özetlenebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TKG.KK). Tapu Tahrir Defteri (TT.d). EV. 561.

TKG.KK. TT.d. EV. 578.

Diğer Kaynaklar

Akalın, Ş. Haluk. "Sarı Saltuk'un Türbe ve Makamları Üzerine". *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*. 9-28. Ankara: Evrak Yayınları, 1958.

Aksoy, Ömer. "Blagay'da Bulunan Sarı Saltuk Türbesi ve Sarı Saltuk Etrafında Oluşan Veli Kültü". *2. Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu*. Yay. haz. Rıdvan Canım - Levent Doğan, 243-266. Edirne: Trakya Üniversitesi, 2015.

Aktepe, M. Münir. "Babadağı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 371-372. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

Barthold, Wilhelm. "Berke". *İslâm Ansiklopedisi*. 2: 553-555. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1979.

Baybars Mansûri. *Baypars Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Bayram, Mikail. *Âhi Evren ve Âhi Teşkilatı'nın Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık, 1991.

Ciachir (Çakır), Mihail. *Basarabyalı Gagauzların Tarihi*. Haz. Harun Güngör. Niğde: Tolunay Yayınları, 1998.

Danışmend Gazi Destanı. Haz. Necati Demir. Ankara: Hece Yayınları, 2006.

Eberhard, Wolfram. *Çin'in Şimal Komşuları*. Çev. N. Ulutuğ. Ankara: İdeal Matbaası, 1942.

Ebu'l-Hayr-ı Rûmî. *Sarı Saltuk Destanı*. 3 Cilt. Haz. Necati Demir - Mehmet Dursun Erdem. Ankara: Destan Yayınları, 2007.

Esin, Emel. "Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 1 (1969): 161-182.

Eyice, Semavi. "Çorum'un Mecitözü'nde Âşık Paşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi". *Türkiyat Mecmuası* 15 (1969): 211-246.

Firdevsî. *Şehnâme*. Çev. Necati Lugal - Kenan Akyüz. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları, 1967.

Georges Pachymeres. *Bizanslı Gözüyle Türkler*. Çev. İlcan Bihter Barlas. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2009.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1961.

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. 5/2. Haz. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Hasluck, F. W. *Bektâşilik Tedkikleri*. Çev. Ragıp Hulusi. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928

Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi. Haz. Hamiye Duran - Dursun Gümüšoğlu. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

- İbn Bîbî. *El-Evâmîrü'l-Âla'yye fî'l-Umûri'l-Alâ'yye*. 2 Cilt. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Kaymaz, Nejat. *Pervane Muinüddin Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1970.
- Kerimüddin Aksarâyî. *Müsâmeretü'l-Abbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Kiel, Machiel. "Güney Romanya'da Sarı Saltık'ın Çalışmaları ve Doğu Bulgaristan'da Erken Bektaşilik Merkezi Üzerine Tarihsel Önem Taşıyan Notlar". *Hacı Bektaş Veli: Bildiriler*. 13-29. Ankara: Hacibektaş Turizm Derneği Yayınları, 1977.
- "Güney Romanya'da Sarı Saltık'ın Çalışmaları ve Doğu Bulgaristan'da Erken Bektaşilik Merkezi Üzerine Tarihsel Önem Taşıyan Notlar". *TDA* 9 (1980): 25-36.
- "The Turbe of Sari Saltuk at Babadag-Dobrudja: Brief Historical and Architectonical Notes". *GDAAD* 6-7 (1978): 205-225.
- Koç, Mustafa. "Eski Anadolu Türkçesi Karışık Dilli Metinlerinden Barak Baba Manzûmesi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 28 (2018): 281-300.
- Köprülü, M. Fuad. "Anadolu'da İslamiyet". *DEFM* 2/4 (1338): 281-311.
- "Ortazaman Türk Devletlerinde Hukuki Sembollerdeki Motifler". *THİTM* 2 (1939): 33-52.
- *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1966.
- Ocak, A. Yaşar. *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destânî Öncüsü (13. Yüzyıl)*. İstanbul: Kitap Yayınları, 2016.
- "XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Türk-Hristiyan Dinî Etkileşimler ve Aya Yorgi (Saint George) Kültü". *Belleten* 214 (1991): 661-673.
- *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Okiç, Tayyib, "Bir Tenkidin Tenkidi". *AÜİFD* 1/2-3 (1952): 219-290.
- "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva". *AÜİFD* 1/1 (1952): 48-58.
- Orkun, H. Namık. *Türk Efsâneleri*. İstanbul: Çınar Yayınları, 1943.
- Özerdim, M. Nabi. "Çin Dininin Menşei Meselesi ve Dinî İnançlar". *Belleten* 26 (1962): 79-119.
- Serrâc, Muhammed b. Ali. *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*. Haz. N. Gürkan - M. N. Bardakçı - M. S. Sarıkaya. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- Sevgen, Nazmi. "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (1)". *Tarih Konuşuyor* 33 (Ekim 1966): 2729-2734.
- "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (2)". *Tarih Konuşuyor* 34 (Kasım 1966): 2818-2823.
- "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (3)". *Tarih Konuşuyor* 35 (Aralık 1966): 2918-2922.
- "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (4)". *Tarih Konuşuyor* 36 (Ocak 1967): 3015-3920.
- Taşdelen, H. Musa. *Sarı Saltık Algısı*. İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Yayınları, 2015.

- Togan, Zeki V. *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.
- Turgut, Vedat. "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/3, (2016): 55-89.
- "Kuruluş Dönemi Osmanlı Aileleri I: Malkoçoğulları ve Mihallüler". *Yeni Türkiye* 66 (2015): 566-590.
- "Menteşe Bey'in İsmi, Menşei ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair". *Osmanlı Araştırmaları* 49 (2017): 25-55.
- "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları". *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu - V*. 391-474. Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019.
- "Osman Gazi'nin Kimliği Meselesi ve Cihanşümül Bir Devlete İsmi'nin Verilmesinin Sebepleri Üzerine". *Akademik İncelemeler Dergisi* 2/1 (2016): 83-120.
- *Yitirilen Mirasımız: Balkanlarda Kurulan Osmanlı Vakıfları*. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınları, 2016.
- *Yitirilen Mirasımız: Niğbolu Sancağı Vakıfları*. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınları, 2016.
- *Yitirilen Mirasımız: Silistre Sancağı Vakıfları*. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınları, 2016.
- "Germiyanogulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 3/5 (2017): 1-99.
- Ülküsal, Müstecip. *Dobruca ve Türkler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.
- Velâyetnâme-i Demir Baba*. Haz. Bedri Noyan. İstanbul: Can Yayınları, 1976.
- Yakubovskiy, A. Yuri. *Altınordu ve İnhitatu*. Çev. Hasan Eren. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Yazıcızâde Âli. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*. Haz. Abdullah Bakır. İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2009.
- Yörükân, Y. Ziya. "Bir Fetva Münasebetiyle: Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk". *AÜİFD* 1/2-3 (1952): 137-150.
- Yüce, Kemal. *Saltıknâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevi Unsurlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.

